

KAYIP SESLERİN İZİNDE

Emre Aracı

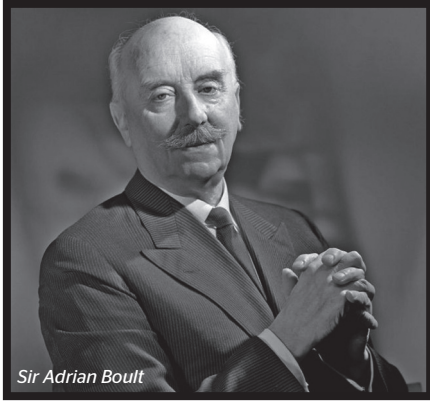
emre.araci@andante.com.tr

İşgal İstanbul'unda bir İngiliz besteci

Andante'nin önceki sayılarında Elgar'ın ve ardından da Tchaikovsky'nin İstanbul günlüklerinden yola çıkarak bu iki meşhur bestecinin pek de bilinmeyen Türkiye seyahatlerinin detaylarını aktarmış ve Tepebaşı'nda onların izini sürmüştüm. Zira Tchaikovsky 1886 Mayıs ayında Tepebaşı Yazlık Tiyatrosu'nda Beethoven'in "Pastoral" Senfonisi'nden birinci bölümü dinlediğini anılarında kaydederken, 1905'te turistik amaçlı geldiği İstanbul'da İngiliz besteci Sir Edward Elgar ise Pera Palas Otelinde kaldığını ve Pera'da uzun uzun dolaştığını tarihin sayfalarına not ediyordu. Bu makalemde ise yine bir başka bestecinin, ziyareti diğerleri gibi resmi müzik tarihimizde yer almayan, Gustav Holst'un İstanbul'da geçirdiği ayları kaleme almak istiyor, inişli çıkışlı şehir tarihçemizin bir başka karanlık spotunu daha yakmak istiyorum.

Resim: Millicent Woodforde - 1910

E sasında bu uzun ziyaret gerçek-
ten de İstanbul tarihinin en ka-
ranlık spotlarından bir tanesine
denk düşüyor; zira Holst İstanbul'a 1919
yılında İngiliz işgal kuvvetlerinin müzik
aktivitelerini tanzim etmek ve birliklere
konserler düzenlemek göreviyle gelmiş.
İstanbul onun için belki de hayatının en
güzel telgraflarından birisini aldığı bir
şehir olarak anılarında kalmış. Öyle ki
Doğu'da görev yaparken meşhur *Gezegen-
ler* süitinin Londra'daki dünya prömiye-
rinin görkemli başarı haberini Holst, kon-
seri idare eden Adrian Boul't'un çektiği ve
İstanbul'da kendisine ulaşan telgrafta ilk
defa öğrenmiş. Savaş ve işgal tarihçemizin
hiç de hoş olmayan anıları arasında işte bu
da son derece şaşırtıcı, alternatif bir tarih
tesbiti.

Sir Adrian Boul't

Böylesine bir telgrafın bu şekilde
Holst'a İstanbul'da ulaşmış olduğunu oku-
duğumda *Gezegenler* süitindeki Neptün'ün
tremolo mistik akorlarının insan üzerinde
yarattığı o tüyler ürpertici his gibi içimde
bir heyecan duydum. Holst da belki ben-
zer bir heyecanla Adrian Boul't'a 25 Mart
1919'da İstanbul'dan derhal şu mektubu
yazmıştı: "YMCA Britanya Postanesi, Cons-
tantinople, Mart 25[1919] Sevgili Adrian,
Bana telgraf çekmiş olman (a) çok nazik
(b) tam senin tarzın bir davranış. Çok çok
teşekkür ederim. Buraya üç gün önce
geldim ve ne yazık ki kimse bana telgrafımı
iletmek düşüncesinde bulunmadı. Şimdi
bir posta elime ulaştı ve detayları öğren-
dim. Ve en başta öğrendiğim detay - detay
denebilirse tabii - senin muhteşem başa-
rının. Sen gazeteleri benden önce gördüğün
için burada alıntı yapmayacağım. Ancak

bütün genç hanım öğrencilerimin, dahası
genç ve hanım olmayan diğer pek çok kişi-
nin kalplerini tamamen fethetmişe benzi-
yorsun. 'Bay Boul't'un ne kadar güzel idare
ettiğini söylemeliyim. Mevcudiyeti hiç
farkedilmedi, ancak temsilin gidişinden ne
kadar hünerli olduğu anlaşılıyordu'. Sez-
gisi kuvvetli bir müzisyenden gerçek bir
iltifat. 'Boul't tek kelimeyle muhteşemdi'.
'Performans çok güzeldi, Boul't büyük zah-
metle uğraştı ve çok iyi idare etti'. Vs. vs.
Ne kadar iyi ki ödülünü bu şekilde aldın
ve başkaları benim hissettiğim duyguları
kelimeleriyle ifade ettiler. Geçen gün seya-
hat çantalarım çalındığı için adresini bile-
miyorum. Bu yüzden karıma ya da Miss
Lasker'e yollayacağım gelecek mektupla
birlikte yollayacağım. Sevgilerimle, Sana
ve kendime daha da fazlasını diliyorum
Gustav" (Jon C. Mitchell, *A comprehensive
biography of composer Gustav Holst
with correspondence and diary excerpts
including his American years*, E. Mellen
Press, 2001, s. 183-184). Orijinali British
Library'de olan bu mektup Mitchell'in
Holst biyografisinde yayımlanmıştı.

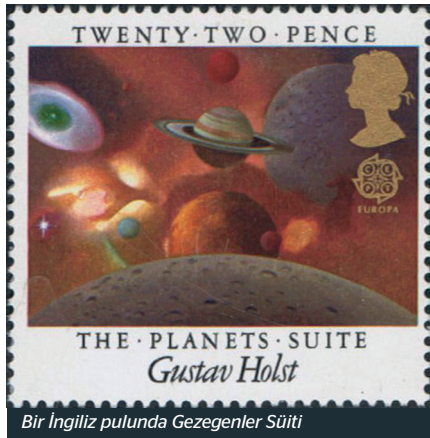
Gustav Holst'u I. Dünya Savaşı sonun-
da üç ay kaldığı işgal İstanbul'una getiren
olaylar nasıl gelişmişti? Holst savaşın
başından beri İngiliz ordusuna katılmak
için teşebbüslerde bulunmuş, ancak başta
göz bozukluğu olmak üzere, yeterli bulun-
mayan sağlık durumundan dolayı her de-
fasında geri çevrilmişti. YMCA Üniversite
Komitesi'nin müzik bölümü işgal altındaki
ülkelerde askeri hastaneler ve eğitim
karargâhlarında müzik faaliyetleri düzen-
lemeye karar verince Holst da derhal bu
kapsamda yer almak üzere gönüllü oldu
ve 1918'de Selanik'teki birliklerde çalışmak
üzere orduya katıldı. O sırada Londra'da-
ki Morley Koleji'nde ve St Paul's Kızlar
Okulu'nda ders verdiği için Holst bir sene-
liğine görevlerinden ayrıldı ve o zamana
kadar soyadında kullandığı "von"u çıkar-
dı. Arkadaşı Balfour Gardiner ise kendisi-
ne çok anlamlı bir veda hediyesi sundu;
29 Eylül 1918 Pazar sabahı Queen's Hall ve
orkestrası bütün ücretleri ödenmiş olarak
emrine verilmişti ve bestecinin *Gezegenler*
süitini ilk defa özel olarak kendisi için ses-
lendireceklerdi. 1914-1916 yılları arasında
bestelediği eserini ilk defa dinleyecek olan
Holst'un rüyası gerçek olmuştu ve bu özel

temsilde orkestrayı idare etmesini ertesi
yıl halka açık konseri de yönetecek olan
Adrian Boul't'tan rica etti.

Kadro özel temsilden bir gece evvel o
sırada 107 Piccadilly adresinde bulunan
Savile Club'da bir kutlama yemeği yedi.
Boul't o yemekte yaşananları şöyle hatırla-
yacaktı: "Temsilden bir gün evvel elimde
orkestra partisiyonu, akşam dostlarla bir-
likte geçiriyorduk. Aralarından bir tanesi,
Geoffrey Toye, parmağıyla 'Neptün'ün
ortasında yer alan esrarengiz bakır nefesli
akorlardan bir tanesine işaret etti ve şöyle
dedi: "Çok korkarım Gustav, ama bu akor
şüphesiz ki son derece korkunç tınlaya-
cak". Gustav gözlerini her zamankinden
daha büyük bir şekilde açtı ve cevapladı:
"Evet biliyorum, ama böyle yazılmışsa ne
yapacaksınız?" (Mitchell, *age*, s. 164-165).
Sir Henry Wood ve pek çok müzisyen
ertesi günkü özel seslendirmeye katıldı-
lar. *Gezegenler* o kadar beğenildi ki ertesi
sene konser programına alındı. Ancak
Savile Club'daki akşam yemeği ve Queen's
Hall'daki temsilin ardından birkaç gün
sonra Holst çoktan Selanik yollarına düş-
müştü.

Roma ve Corfu üzerinden Selanik'e
gelen Holst buradaki müzik faaliyetleri-
ne derhal başladı ve kendisinden önce
The Times gazetesinin müzik kritiği

Bir İngiliz pulunda *Gezegenler Süiti*

İstanbul'da işgal kuvvetleri

Kırım Kilisesi

yüzbaşı H C Colles'un kurduğu Topçu Okulu Orkestrası'nın şefliğini üstlendi. Schubert'in "Bitmemiş" Senfonisi ve Mendelssohn'un keman konçertosu bu orkestrayla seslendirdiği eserler arasındaydı. Pencereleri olmayan küçük bir okul tiyatrosunda doğal ışık temini için duvarlardaki paneller sökülüp, ama içeri giren kar tanelerinin soğuşunda seyyar bir ısıtıcının müzisyen askerler arasında dolaştırılmasıyla zorlukla provalar yapılabiliyordu. Holst Selanik'te geçirdiği birkaç aydan sonra trenle İstanbul'a devam etti.

23 Mart 1919 Holst'un Osmanlı başkentindeki ilk tam günüydü. Yolda bagajları çalınmış ve bu durumdan ötürü bir hayli zorluk çekmişti. Başta işler çok ağır yürümekteydi ve bugün Serdar-ı Ekrem Sokağı'ndaki Kırım Kilisesi'nde Pazar ayinlerinde org çalmaya başladı. Boş zamanlarında ise tam bir turist gibi işgal İstanbul'unu gezdi durdu. "Burayı çok seviyorum. Söylediklerine göre burada zaman zaman tropiklerdeki gibi - yağmur yağarmış, ama şu ana kadar muhteşem bir güneşten ve denizden kıvamında gelen tatlı bir esintiden başka bir şey görmedim" diye yazıyordu karısı Isobel'e İstanbul'dan yolladığı ilk mektuplarından bir tanesinde (Imogen Holst, *Gustav Holst: A Biography*, Oxford University Press, 1969). 18 Nisan tarihli bir başka mektubunda ise karısına şehirden değişik ve renkli manzaralar çiziyordu: "İstanbul'un en muhteşem tarafı Boğaz ve Marmara Denizi'nin sunduğu manzara. Haliç kıyılarında alabildiğine uzanan bahçeler, ormanlar, tarlalar, tepeler ve çiçekler var". Aya Sofya'nın görkemi ve devasa hacmine rağmen zerafeti onu etkilemiş, ancak duvar mozaiklerinin üzerinin sıvanmış olması, karşılaştığı arındırılmış sadelik oldukça hayal kırıklığına uğratmıştı.

Kapalıçarşı'nın dar ve karanlık sokaklarında yolunu kaybeden ve burayı "her tür yanlış malın satıldığı" bir tür yeraltı labirentine benzeten Holst'un İstanbul'da en sevdiği yer ise "Anatolia" olarak tanım-

ladığı şehrin Anadolu yakasıydı. Isobel'e buraya olan sevgisini aynı mektubunda şöyle dile getiriyordu: "En favori yerim haftada iki defa ders vermeye gittiğim Anadolu [yakası]. Orada savaşın etkileri çok az, bahar tam anlamıyla gelmiş durumda ve bahçeler çok bakımlı (bunun insan ruhu üzerindeki eksikliği, eğer Selanik'te bulunmamışsan, anlamam mümkün değil). Her tarafta çiçekler var". Holst çoğu vaktini Fener ve Haydarpaşa'daki karargâhlarda geçiriyordu ve günlük programı kısa zamanda dolmuştu. İngiltere'deki öğrencisi ve asistanı Vally Lasker'e 25 Nisan 1919 tarihli bir mektubunda bir gün önceki programını detaylı bir şekilde özetlerken, günümüz perspektifinden bakıldığında, *Gezegener* bestecisinin İstanbul'da olduğuna ve yaşadıklarına inanmıyor insan:

"... Keman sınıftan çıktım!! Neden ayrılmadan önce keman dersleri almadım! Ama kampa çok iyi bir viyolacı geldi. Za-

vallı adam, ders almaya geldi, ama daha nerede olduğunun farkına varamadan onu diğerlerine ders verme işine koydum. Sonra Asya'daki ilk orkestra sınıfıma girdim! Zamanı tutturamayan iki keman, bir viyola, iyi bir piyano ve oldukça iyi bir flüt. Ben de keman çaldım, ancak sadece bir tane sazın Mi teli vardı. Yirmi dakika sıkı sıkı çalıştıktan sonra ancak baştaki ilk 4 ölçüyü birlikte çaldık ve birlikte bitirdik. Ve sonunda bana Purcell'den iki parça çaldılar ve çoğu yerini kaybetmedi. Dün sabah 10'dan öğleden sonra 4'e kadar iki kütada iki orkestra başlattım. Esasında dün müthiş bir gündü. Tek itirazım çok iş çıkmış olması - bu böyle devam ederse Londra'da olmayı tercih ederim. **9-10** keman sınıfı (dört telli 1 keman, 3 telli iki tane, iki telli bir tane) **10-11** orkestra sınıfı **11-11.45** özel öğrencilerle özel mülakat **11.45-12.15** elimde diş fırçası, jilet, vs. ve bir keman, flüt, palto ve kitap olduğu halde istasyona yürüyüş **12.15-12.30** trende

12.30-12.50 vapurla Boğaz'ı geçiş - harika!
12.50-1.30 kıyıya yanaşmak yerine, bir şeyin ya da birisinin hatası yüzünden, irili ufaklı tekneler arasında akıntıya yakalandık. Batırmadığımız ya da bizi batırmayan gemilerin sayısı inanılmazdı. Hoş bir değişiklik oldu benim için, ama o yüzden geç kaldım... **2** ilk öğrencim (armoni ve piyano) Nora, Jane ve Elgar'dan mektuplar **2.50-3.10** Büyük karmaşa. Odanın orkestra için hazırlanması gerekti - hiç nota sehпасı ve Mi teli yoktu. Altı kişi beni altı değişik yerde şahsi konular üzerine konuşmak için görmek istedi. Scholes'dan telgraf aldım. Şimdi unuttuğum diğer başka karışıklıklar da oldu, bunlar dışında Karadeniz ve İzmir'den de nota istediler. **3.10-4.30** Orkestra. 4 keman, 1 tiz klarinet, bir oldukça tiz obua, bir tondan daha fazla pes bir piyano. **4.30** organizasyon işi için iki mülakat. **5 Çay 5.30** 'Pagliacci'nin prologu üzerinde bir ders **7 akşam yemeği 7.30-9.30** gezi ve koro **9.30-10.30** Prof. Findlay ile felsefi bir konuşma! Ve İstanbul'a ilk geldiğimde işlerin gevşekliğinden ötürü çaresizlik içerisinde piyano çalışmaya başladığımı hatırlıyorum da..." (Mitchell, *age*, s. 185-186; Imogen Holst, *age*).

Cebinde posta kutusundan yeni aldığı Elgar'ın mektubu, eksik keman telleri, tiz nefesli sazlar ve pes bir piyanoyla Holst'un İstanbul'da askeri birliklerden gelme gönüllülerle eğitim amaçlı müzik icra ettiğini, ama İngiliz geleneği, beş çayını yine de böylesine yoğun bir programda ihmal etmediğini buruk tebessümle okurken, savaşın ve işgalin onur kırıcı bütün kasveti arasında, müziğin yapıcı ve iyileştirici kudretiyle çalışan yaratıcı bir sanatçının Boğaz baharında yeşeren çiçeklerden hissettiği önyargısız evrensel güzelliğe hasret duygular, "Venus"ün barış temalarına şekil veren o kuvvetli ifade dilinde olduğu gibi, bizim belki de bilmediğimiz, ama onun içinde duyduğu daha nice melodinin doğuşuna katkıda bulunmuştur diye düşünüyorum. Haziran'ın ikinci haftasında Holst İstanbul'da diğer birliklerden gelen müzik toplulukları ile bir hafta süren ve sadece İngiliz bestelerine yer verilen bir festival ve yarışma düzenledi. Bu konserler, okuduğum zaman gerçekten de hayrete düşüğüm üzere, Tepebaşı Tiyatrosu'nda gerçekleşti ve Holst'un kendisi de 9 Haziran 1919 akşamı festival kapsamında Tepebaşı Tiyatrosu'ndaki konserlerden bir tanesini idare etti. Festivalde ayrıca koro tarafından Holst'un besteleri arasında "Church Bells at Thaxted" (Three Festival Choruses, No: 3) opus 36a, "A Chime for the Home-Coming" adı altında seslendirildi. Holst bestesi için İstanbul'da çanlar temin etmeye çalıştı ve söylentiye göre konserde söylemesi arzusuyla Mısırlı bir prensesin yardımına da başvurdu, ama prenses şancı değildi.

Festival ve yarışma Holst'un beklentilerinin aksine sönük geçti; büyük koro topluluğunda sadece 30 kişi yer almış ve orkestrada ise 20 kişi çalmıştı. Nitekim

o gün hatıra defterine "akşam konseri oldukça sıkıcı geçti" yazdı. Isobel'e yazdığı mektupta ise müzik yarışmasının çok parlak olmadığını dile getirirken, yine de genelde etkinliğin başarıya ulaştığını ve katılanların ilgisini çektiğini, esas amacının da bu olduğunu ifade ediyordu. Ralph Vaughan Williams da Holst'un İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde İngiltere'de yazıdığı arkadaşları arasındaydı; hatta ona 12 Nisan 1919'da yazdığı bir mektupla birlikte konserlerinden bir tanesinin programını dahi yollamıştı.

Tepebaşı Tiyatrosu'ndaki İngiliz müzik festivalinin ardından "festival bitti, hâlâ hayattayım - hayatta sayılırım" yazan Holst, birkaç gün sonra 16 Haziran akşamı bir daha geri dönmeyeceği İstanbul'dan saat 7.30'da kalkan bir gemiyle ayrıldı. 1977'de kızı Imogen Holst, Vaughan Williams'ın eşi Ursula Vaughan Williams ile birlikte turistik bir gezi için İstanbul'a geldiğinde babasının seneler önceki bu seyahatini hatırlayacak ve Üsküdar'a Florence Nightingale Müzesi'ni gezmek üzere gemiyle geçtikten sonra kendi

anı defterine "Muhteşem manzaralar ve bunun G[ustav]'ın 1919'da günde iki defa yaptığı aynı yolculuk oluşu beni çok heyecanlandırdı" yazacaktı (Christopher Grogan, *Imogen Holst: A Life in Music*, Aldeburgh Studies in Music, The Boydell Press, 2010). Kendisi de müzisyen ve besteci olan Imogen Holst Süleymaniye'yi ziyareti sırasında duyduğu ezan sesini ise elindeki gezi programı kitapçığına çizdiği portede notaya dökerek ve babası gibi o da İstanbul'dan sessiz ve sakince ayrılacaktı. Şimdi belki de bu makalenin bilgileri aklımızda henüz tazeyken *Gezegenler* süitini yeniden dinlemenin zamanı; Mars'tan çok ama çok uzakta, Venüs'ün yanında, Merkür'ün kanatlarında, Jüpiter'i hissederek, Satürn'e yaklaşarak, Uranüs'ün sihri ve Neptün'ün gizemini duyarak, Holst'un hayran kaldığı Boğaz'ın karanlık sularına akseden yıldızların ve gezegenlerin parıltılarını akıntıda yanıp sönen farklı rüyalar gibi seçerek...

Emre Aracı'nın Andante'nin geçmiş sayılarındaki makalelerine www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz. A